

Jarosław Korba
Mirostaw Mistrzак
Zbigniew Smutek

PODSTAWY PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

PROGRAM NAUCZANIA
W ZAKRESIE PODSTAWOWYM
DLA LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO,
LICEUM PROFILOWANEGO I TECHNIKUM

wydanie drugie zmienione

Program dopuszczony do użytku szkolnego przez Ministra Edukacji Narodowej i Sportu i wpisany do wykazu programów nauczania podstaw przedsiębiorczości w zakresie podstawowym w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum na podstawie recenzji dr. hab. Piotra Jeżowskiego (rekomendacja Uniwersytetu Łódzkiego) i prof. dr. hab. Andrzeja Stępnika (rekomendacja Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).

Numer dopuszczenia: DKOS-5002-98/03

Gdynia 2007

ISBN 978-83-7461-621-8

Spis treści

I. Wstęp	4
II. Charakterystyka programu	5
III. Cele edukacyjne	5
1. Cele ogólne	5
2. Cele szczegółowe	6
IV. Procedury osiągnięcia celów	9
1. Integracja międzyprzedmiotowa	9
2. Metody i środki dydaktyczne	10
3. Stosowanie technologii informacyjnych w realizacji programu postaw przedsiębiorczości	12
4. Współpraca ze środowiskiem w realizacji celów	14
5. Kontrola i ocena osiągnięć ucznia	14
6. Kryteria ocen z podstaw przedsiębiorczości	15
V. Treści nauczania	16
1. Człowiek – istota przedsiębiorcza	16
2. Gospodarka rynkowa	16
3. Przedsiębiorstwo w gospodarce rynkowej	17
4. Instytucje gospodarki rynkowej	17
5. Państwo w gospodarce rynkowej	17
6. Człowiek w gospodarce rynkowej	18
7. Integracja gospodarcza ze światem	18
VI. Proponowany przydział godzin na poszczególne zagadnienia	19
VII. Zamierzone osiągnięcia ucznia	20
VIII. Realizacja ścieżek edukacyjnych na zajęciach z podstaw przedsiębiorczości	20

I. Wstęp

We wrześniu 2002 roku szkoły ponadgimnazjalne zostały objęte reformą systemu edukacji narodowej.

Dzięki reformie strukturalnej absolwent gimnazjum może wybierać między czterema szkołami:

- trzyletnim liceum ogólnokształcącym,
- trzyletnim liceum profilowanym,
- czteroletnim technikum,
- dwuletnią szkołą zawodową.

W liceum ogólnokształcącym, profilowanym i technikum został wprowadzony przedmiot – podstawy przedsiębiorczości – którego głównym celem jest przygotowanie młodego pokolenia do aktywnego i świadomego udziału w życiu gospodarczym.

Podstawa programowa zawarta w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 6 listopada 2003 roku (Dz. U. Nr 210 poz. 2041) wyznacza cele edukacyjne, treści nauczania i osiągnięcia ucznia, na podstawie których został opracowany niniejszy program nauczania.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu dotyczące warunków i trybu dopuszczania do użytku szkolnego programów nauczania, jednoznacznie określa zawartość programu nauczania:

- szczegółowe cele edukacyjne – kształcenia i wychowania,
- materiał nauczania związany ze szczegółowymi celami edukacyjnymi, uwzględniający treści nauczania zawarte w podstawie kształcenia ogólnego,
- procedury osiągania szczegółowych celów edukacyjnych,
- opis założonych osiągnięć ucznia i propozycje ich oceny,
- omówienie założeń dydaktycznych i wychowawczych, na których oparta została koncepcja programu.

Program spełnia wszystkie wyżej wymienione wymagania ministerialne. Niniejsza koncepcja opiera się na doświadczeniach w realizacji programów edukacyjnych Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości jak: *Przedsiębiorczość*, *Ekonomia stosowana*, *Firma uczniowska*, *Debaty szkolne* oraz autorskich programów realizowanych w I LO im. St. Staszica w Lublinie oraz V LO im. M. Skłodowskiej-Curie (*Wiedza o społeczeństwie*, *Edukacja obywatelska i europejska*, *Przedsiębiorczość*).

Autorzy

II. Charakterystyka programu

Życie we współczesnych realiach gospodarczych sprawia nam wszystkim trudności. Rozwój gospodarki rynkowej w Polsce determinuje konieczność właściwego przygotowania młodzieży do życia w tej rzeczywistości. Niniejszy program ma temu służyć. Program nauczania został skonstruowany na podstawie obowiązującej podstawy programowej przedmiotu podstawy przedsiębiorczości. Jest przeznaczony dla szkół ponadgimnazjalnych. Przedmiot podstawy przedsiębiorczości jest realizowany w wymiarze minimum dwóch godzin w cyklu kształcenia w szkole ponadgimnazjalnej, najczęściej w klasach pierwszych i drugich oraz w wymiarze 1–2 godzin w dawnej szkole średniej (klasy czwarte w roku szkolnym 2003/2004).

Konstrukcja programu uwzględnia 32 rozdziały, pogrupowane w 7 działów, uzupełnione zadaniami w zeszytach ćwiczeń. Każdy z rozdziałów może być realizowany na jednej lub więcej jednostkach lekcyjnych w szkole ponadgimnazjalnej lub w wymiarze jednej lub dwóch jednostek lekcyjnych w dawnej szkole średniej. Takie ujęcie pozwala na korzystanie z tego programu w klasach pierwszych i drugich, jak również w klasach czwartych szkoły średniej w roku szkolnym 2003/2004.

Koncepcja programu zakładająca realizację celów podstawy programowej ukierunkowuje ucznia na trzy obszary tematyczne:

- człowiek jako istota przedsiębiorcza,
- podstawowe zagadnienia z zakresu ekonomii (gospodarki rynkowej),
- człowiek w gospodarce.

Uzupełnienie tych obszarów stanowi zagadnienie miejsca Polski w międzynarodowych organizacjach gospodarczych, a w szczególności integracja Polski z Unią Europejską i wynikające z tego faktu szanse dla młodych obywateli naszego kraju.

Największy nacisk autorzy programu kładą na kształtowanie przedsiębiorczych postaw ucznia, zawężając teoretyczne zagadnienia

ekonomiczne. Zagadnienia teoretyczne poznawane w trakcie realizacji programu będą konieczne jedynie do wykonywania ćwiczeń kształtujących kluczowe umiejętności z zakresu tego przedmiotu.

Przedmiot podstawy przedsiębiorczości ma na celu przygotowanie młodego człowieka do aktywnego udziału w życiu gospodarczym. Powinien kształtować przede wszystkim przedsiębiorcze postawy uczniów, takie jak:

- podejmowanie z własnej inicjatywy działań między innymi poszukiwaniem pracy i podejmowanie działalności gospodarczej,
- wytrwałość w dążeniu do celu,
- uczenie się na błędach,
- kreatywność i uczciwość,
- wiara we własne możliwości,
- podejmowanie decyzji zgodnie z zasadami etycznymi,
- odpowiedzialność za podejmowane decyzje,
- gotowość do podejmowania ryzyka.

Program podkreśla znaczenie analizy studium przypadku, aby na podstawie konkretnych sytuacji uczniowie mogli rozwiązywać przedstawione problemy. Korelacja z innymi przedmiotami ułatwi holistyczne postrzeganie problemów przez uczniów. W programie uwzględnione zostały również ścieżki edukacyjne i przedstawiono propozycje ich realizacji na zajęciach z przedmiotu podstawy przedsiębiorczości. Zaproponowane aktywizujące metody pracy mają na celu kształtowanie umiejętności uczniów i zainteresowanie ich przedmiotem.

III. Cele edukacyjne

1. Cele ogólne

1. Przygotowanie uczniów do aktywnego i świadomego uczestnictwa w życiu gospodarczym kraju oraz Unii Europejskiej.
2. Kształcenie postaw rzetelnej pracy i przedsiębiorczości.
3. Kształcenie umiejętności krytycznej oceny otaczającej nas rzeczywistości ekonomicznej.

4. Doskonalenie umiejętności pracy w zespole i skutecznego komunikowania się przy zastosowaniu różnych środków werbalnych i niewerbalnych.
 - wymienia mechanizmy regulujące zachowanie się człowieka, takie jak: potrzeby, uczucia, motyw,
 - zna mechanizmy regulujące zachowanie się człowieka,
 - zna i rozumie mechanizmy zachowania się człowieka w sytuacji trudnych,
 - wymienia cechy osoby przedsiębiorczej,
 - zna zasady organizacji pracy w zespole,
 - zna pojęcie działalności gospodarczej,
 - zna zasady etyczne obowiązujące w działalności gospodarczej oraz etyki pracy,
 - zna sposoby przeciwdziałania zjawisku mobbingu w miejscu pracy,
 - zna rolę (lidera, wykonawcy) przyjmowane w grupie,
 - rozumie znaczenie właściwego wypełniania ról społecznych,
 - zna sposoby rozwiązywania konfliktów w grupie,
 - rozumie potrzebę kompromisowego rozwiązywania konfliktów w grupie,
 - zna środki komunikacji interpersonalnej (werbalne i niewerbalne),
 - zna zasady skutecznego komunikowania się,
 - zna pojęcie gospodarstwa domowego i jego rolę w gospodarce rynkowej,
 - zna typy gospodarek,
 - rozumie różnicę pomiędzy gospodarką rynkową i innymi typami gospodarek,
 - zna i rozumie pojęcia związane z gospodarką rynkową (popyt, podaż, rynek),
 - wymienia cechy gospodarki rynkowej (przedsiębiorczość, własność prywatna, system cen, konkurencja),
 - zna rolę norm etycznych w funkcjonowaniu rynku,
 - zna przykłady nieetycznych zjawisk w funkcjonowaniu rynku, na przykład „kreatywna księgowość”, korupcja, dumping, nieuczciwa reklama itp.,
 - zna i rozumie pojęcie zachęt ekonomicznych dla konsumenta, pracodawcy i przedsiębiorcy,
 - zna definicję pieniądza oraz jego właściwości i formy,
5. Kształtowanie umiejętności rozwiązywania konfliktów.
6. Doskonalenie umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji.
7. Wdrażanie uczniów do rozwijania swoich zainteresowań oraz samodzielnego zdobywania wiedzy i kształtowania umiejętności sprzyjających kształtowaniu postaw przedsiębiorczości.
8. Przygotowanie uczniów do dalszego kształcenia, szczególnie w zakresie nauk ekonomicznych.
9. Kształtowanie umiejętności aktywnego poszukiwania pracy i świadomego jej wyboru.
10. Poznawanie mechanizmów funkcjonowania gospodarki rynkowej oraz związanych z nią najważniejszych instytucji.
11. Rozwijanie zainteresowania podejmowaniem i prowadzeniem działalności gospodarczej.
12. Zapoznanie z podstawowymi zasadami podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej w różnych formach.
13. Zapoznanie z zasadami etycznymi obowiązującymi w życiu gospodarczym.
14. Poznanie roli państwa i prawa w gospodarce rynkowej.
15. Przedstawienie zasad funkcjonowania oraz najpoważniejszych problemów gospodarki europejskiej i światowej.

2. Cele szczegółowe

a) Cele kształcenia

Wiedomości

Uczeń:

- zna pojęcie osobowości człowieka,
- wymienia cechy instrumentalne i kierunkowe osobowości,

- wymienia funkcje pieniądza,
- rozumie pojęcie wartości pieniądza,
- wymienia formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw,
- zna źródła przepisów dotyczących działalności gospodarczej,
- wymienia źródła finansowania firm,
- rozumie pojęcie majątku firmy,
- zna sposoby i zasady związane z podejmowaniem działalności gospodarczej,
- rozumie pojęcie bilansu i rozliczeń finansowych,
- rozumie elementy bilansu firmy, takie jak: aktywa i pasywa,
- zna i rozumie rolę przedsiębiorstwa w gospodarce,
- zna podstawowe funkcje banków,
- wymienia zadania banku centralnego i banków komercyjnych,
- rozumie rolę banku centralnego w gospodarce,
- zna rodzaje usług bankowych dla ludności i przedsiębiorstw,
- rozumie konieczność korzystania z usług bankowych,
- zna formy inwestowania na giełdzie,
- rozumie ryzyko inwestowania na giełdzie,
- zna rodzaje ubezpieczeń,
- rozumie konieczność istnienia ubezpieczeń,
- zna koncepcje roli państwa w gospodarce,
- zna zakres i formy interwencjonizmu państwowego w gospodarce rynkowej,
- rozumie wpływ państwa na życie gospodarcze kraju,
- rozumie rolę państwa w zwalczaniu korupcji,
- zna pojęcie i funkcje budżetu państwa,
- zna i rozumie zasady polityki budżetowej,
- wymienia źródła finansowania budżetu,
- zna i rozumie system podatkowy w Polsce,
- zna wydatki budżetu państwa,
- zna pojęcia deficytu budżetowego i długu publicznego,
- wymienia czynniki wzrostu gospodarczego,
- zna mierniki wzrostu gospodarczego,
- zna i rozumie bariery wzrostu gospodarczego,
- wymienia i rozumie przejawy kryzysu ekonomicznego,
- zna wpływ reklamy na konsumentów,
- wymienia prawa konsumentów,
- rozumie konieczność istnienia instytucji chroniących konsumentów,
- zna prawa i obowiązki pracowników,
- zna przykłady zachowań etycznych i nieetycznych pracodawców i pracowników,
- wymienia rodzaje umów regulujących zatrudnienie,
- rozumie rolę związków zawodowych,
- zna przyczyny i skutki bezrobocia,
- wymienia formy walki z bezrobociem,
- zna metody poszukiwania pracy,
- wymienia dokumenty konieczne do ubiegania się o pracę,
- zna i rozumie pojęcie międzynarodowego podziału pracy,
- wymienia formy powiązań gospodarczych z zagranicą,
- zna międzynarodowe organizacje gospodarcze, z którymi współpracuje Polska,
- rozumie zasady międzynarodowej współpracy gospodarczej,
- zna genezę i rozwój Unii Europejskiej,
- rozumie cele integracji europejskiej,
- zna instytucje UE i rozumie cele i zasady ich funkcjonowania,
- zna i rozumie podstawowe pojęcia integracji europejskiej, wchodzące w skład tak zwanego pierwszego filaru UE, jak: wspólny rynek, unia gospodarcza i monetarna, swobodny przepływ towarów, kapitału i usług, swobodny przepływ pracowników, swoboda prowadzenia działalności gospodarczej, polityka konkurencji, prawo antykorupcyjne,
- zna podstawowe postanowienia Układu Europejskiego,
- zna przebieg negocjacji akcesyjnych Polski z UE,

- zna problemy ekonomiczne współczesnego świata,
- zna i rozumie pojęcie globalizacji gospodarki światowej,
- rozumie wpływ procesu globalizacji na zachowania społeczne,
- rozumie konsekwencje procesu globalizacji w sferze życia politycznego i kulturalnego świata.

Umiejętności

Uczeń:

- potrafi podejmować decyzje w sytuacjach trudnych i ryzykownych,
- samodzielnie dokonuje oceny własnej osobowości,
- dokonuje autoprezentacji,
- samodzielnie wyznacza sobie cele oraz zadania edukacyjne i zawodowe,
- potrafi zorganizować własne działania edukacyjne,
- właściwie wypełnia przyjęte w grupie role,
- potrafi kierować grupą i podejmować decyzje,
- potrafi odróżnić działania etyczne i nieetyczne w działalności gospodarczej,
- rozwiązuje konflikty w grupie, szczególnie w drodze negocjacji,
- potrafi dokonać prezentacji własnego stanowiska, stosując różne środki komunikacji werbalnej i niewerbalnej,
- planuje budżet gospodarstwa domowego,
- potrafi określić relację pomiędzy popytem i podażą,
- potrafi wyznaczyć cenę równowagi,
- dokonuje uzasadnionego wyboru zachęt ekonomicznych, jako konsument, pracodawca i przedsiębiorca,
- potrafi dokonać etycznych ocen zjawisk w funkcjonowaniu rynku,
- ocenia rolę i funkcje pieniądza w gospodarce,
- dokonuje wyboru odpowiedniej formy organizacyjnej przedsiębiorstwa do planowanej działalności gospodarczej,
- potrafi wskazać najkorzystniejsze sposoby finansowania poszczególnych form działalności gospodarczej,
- przygotowuje prosty biznesplan,
- wykazuje korzyści i zagrożenia związane z konkurencją i monopolem,
- ocenia rolę banku centralnego,
- potrafi porównać oferty różnych banków komercyjnych,
- potrafi wskazać najkorzystniejsze sposoby lokowania środków i zaciągania kredytów,
- potrafi analizować i oceniać ryzyko inwestowania na giełdzie,
- potrafi dokonać wyboru najkorzystniejszej oferty konta osobistego i lokaty,
- analizuje i porównuje oferty firm ubezpieczeniowych, funduszy emerytalnych i funduszy powierniczych,
- potrafi uzasadnić konieczność swojego przyszłego udziału w systemie emerytalnym,
- rozumie wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na życie społeczne, polityczne i gospodarcze kraju,
- rozumie wpływ postępu naukowo-technicznego, zatrudnienia, wydajności pracy oraz efektywności kapitału na rozwój gospodarczy kraju,
- potrafi wypełnić zeznanie podatkowe PIT,
- ocenia korzyści i koszty wynikające z postępu naukowo-technicznego,
- potrafi wskazać pozytywne i negatywne przykłady wpływu reklamy na konsumentów,
- potrafi dochodzić swoich praw konsumenckich,
- ocenia rolę instytucji chroniących konsumentów,
- porównuje prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy wynikające ze stosunku pracy i innych umów,
- ocenia terażniejsze i przyszłe zmiany na rynku pracy,
- ocenia własne możliwości znalezienia pracy,

- ocenia przyczyny, skutki i strukturę bezrobocia w Polsce,
- potrafi aktywnie poszukiwać pracy,
- potrafi przygotować *curriculum vitae* (cv) i list motywacyjny,
- potrafi przygotować się do rozmowy kwalifikacyjnej,
- potrafi korzystnie zaprezentować się przeszłemu pracodawcy,
- potrafi porównać postawy etyczne do postaw uczestników życia gospodarczego,
- potrafi wykazać wpływ współpracy gospodarczej z zagranicą na gospodarkę kraju,
- ocenia wpływ swobód gospodarczych Unii Europejskiej na życie ekonomiczne państw członkowskich,
- ocenia realizację postanowień Układu Europejskiego oraz jego wpływ na rozwój gospodarczy kraju,
- ocenia stanowiska negocjacyjne strony polskiej i unijnej w najbardziej kontrowersyjnych obszarach (rolnictwo, swobodny przepływ pracowników, swobodny przepływ kapitału, polityka konkurencji),
- dokonuje analizy potencjalnych korzyści i kosztów wynikających z przystąpienia Polski do UE,
- ocenia wpływ globalizacji gospodarki na życie polityczne, społeczne i kulturalne współczesnego świata,
- ocenia konsekwencje procesu globalizacji dla Polski.

b) Cele wychowania

Postawy

Uczeń:

- w sposób tolerancyjny odnosi się do osób o odmiennych cechach osobowości,
- ma obiektywne poczucie własnej wartości oraz potrzebę stałego rozwijania i doskonalenia swej osobowości,
- wykazuje zrozumienie dla nadrzędności celów grupowych nad indywidualnymi,
- rozumie potrzebę uczciwego wywiązywania się ze zobowiązań finansowych wobec państwa, instytucji finansowych, przedsiębiorstw,
- ceni wartość pracy swojej i innych,
- wykazuje postawę krytycznej oceny wobec nieetycznych zjawisk w funkcjonowaniu gospodarki rynkowej,
- wykazuje postawę poszanowania dla pieniądza,
- wykazuje postawę aktywnego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu gospodarczym kraju,
- rozumie swoją odpowiedzialność za warunki życia po przejściu na emeryturę,
- ocenia w kategoriach etycznych uczestników życia gospodarczego,
- rozumie potrzebę uczestnictwa Polski w międzynarodowej współpracy gospodarczej,
- ma świadomość wspólnoty i potrzeby współpracy z innymi narodami Europy przy zachowaniu i uszanowaniu własnej odrębności narodowej,
- rozumie potrzebę solidarności społeczności międzynarodowej w rozwiązywaniu problemów współczesnego świata, na przykład efektów nierównomiernego rozwoju (głód, niedożywienie, choroby).

IV. Procedury osiągnięcia celów

1. Integracja międzyprzedmiotowa

Otoczającego świata nie można postrzegać jedynie jako sumy poszczególnych elementów. Natura jest przede wszystkim systemem powiązań pomiędzy nimi. Skład chemiczny jabłka jeszcze niewiele mówi o jego istocie. Dopiero wiedza z biologii, dietytyki, medycyny i innych nauk da jego pełny obraz. Dlatego do pełnego poznania, opisanie i zrozumienia świata konieczne jest ujęcie całościowe – holistyczne. Dotyczy to nie tylko nauk przyrodniczych, ale także społecznych i ekonomicznych, dlatego pełną realizację celów edukacyjnych można osiągnąć przez integrację międzyprzedmiotową. Życie gospodarcze jest ściśle powiązane z życiem społecznym, kulturalnym i politycznym państwa, dlatego wręcz konieczna staje się korelacja z przedmiotami: wiedza o społec-

czeństwie, geografia, wiedza o kulturze. Prezentacja finansów państwa i samorządów będzie pełniejsza na tle ogólnej wiedzy o tych instytucjach. Zbieżność treści tych przedmiotów dostrzegamy także przy omawianiu zagadnień dotyczących integracji europejskiej, problemów współczesnego świata, prawnych uwarunkowań działalności gospodarczej i innych. Korelacja z programem historii może wzbogacić treści nauczania o liczne przykłady systemów gospodarczych, jak również o wzorce osób przedsiębiorczych. Taki rodzaj integracji, polegający na współpracy nauczycieli różnych przedmiotów w przekazywaniu całościowego obrazu otaczającej rzeczywistości, określa się mianem **integracji wokół treści nauczania**.

Nie mniej ważna jest **integracja wokół kompetencji**. Jeżeli porówna się przewidziane w podstawie programowej zamierzone osiągnięcia ucznia, to można dostrzec wiele wspólnych celów, które realizują nauczyciele różnych przedmiotów. Podstawa programowa wielu przedmiotów wskazuje na umiejętność korzystania z różnych źródeł. Koordynacja działań nauczyciela języka polskiego, języków obcych, historii, geografii, wiedzy o społeczeństwie, podstaw przedsiębiorczości, technologii informacyjnej pozwoli skuteczniej kształtować u ucznia takie kompetencje, jak umiejętność korzystania ze słowników, encyklopedii, leksykonów, map, wykresów, Internetu itp. Wspólna analiza podstaw programowych oraz programów nauczania, w ramach zespołu międzyprzedmiotowego, pozwala na skuteczniejszą realizację celów kształcenia dotyczących umiejętności, takich jak: planowanie i organizowanie własnej pracy, komunikowanie i współdziałanie w zespole, definiowanie problemów i ich rozwiązywanie.

2. Metody i środki dydaktyczne

Podstawa programowa kształcenia ogólnego szkół ponadgimnazjalnych zaleca odejście od encyklopedyzmu, podkreśla prymat umiejętności, a nie, jak dotąd, wiadomości.

Dotyczy to również przedmiotu podstawy przedsiębiorczości. Już sama nazwa przedmiotu wskazuje na kompetencje, a nie na wiedzę. Jednak, aby rozwijać kompetencje ucznia, wyzwać jego kreatywność, wdrażać do samokształcenia, trzeba zmienić metody nauczania. Konieczne staje się stosowanie metod aktywizujących w codzienności szkolnej. Zyskają na tym nie tylko uczniowie, ale i nauczyciele. Nauka przestanie być nudna i monotonna. Może stanie się wreszcie przygodą intelektualną, dzięki której młody człowiek będzie odkrywał świat i dostrzegał jego swoisty porządek.

Także specyfika przedmiotu wymaga stosowania w szerszym zakresie metod aktywizujących. Oto najbardziej przydatne w realizacji celów edukacyjnych.

Debata szkolna, dyskusja, dyskusja punktowana, dyskusja wielokrotna, dyskusja panelowa, metaplan, analiza argumentów. Szczególnie godna polecenia jest debata szkolna. W dyskusji ocenianej przez kilku sędziów biorą udział dwa zespoły: pierwszy, broniący tezy i drugi, ją negujący. Każda drużyna składa się z trzech zawodników. Czas i kolejność wystąpień są ściśle określone. Zadaniem zespołów jest przekonanie sędziów poprzez skuteczniejszą argumentację. Ciekawostką jest, że stanowisko, jakie drużyna zajmie w debacie, losuje się tuż przed debatą. Wymaga to od uczestników przygotowania linii argumentacji aprobującej, jak i negującej tezę.

Stosowanie tej metody pozwala na kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia (np. ocena korzyści i kosztów integracji Polski z UE), uczestnictwa w dialogu, prezentacji własnego stanowiska i jego obrony. Uczniowie muszą oddzielić opinie od faktów, tylko te ostatnie skutecznie wspierają własne argumenty. Ważną umiejętnością, jaką nabywają uczniowie w trakcie przygotowań do debaty, jest jasne formułowanie sądów. Konieczność ustosunkowania się do argumentów przeciwnika wymaga aktywnego słuchania. Debatowanie kształtuje po-

prawność językową, eliminuje elementy języka potocznego, wzbogaca słownictwo. Równie ważne, jak komunikacja językowa, są elementy komunikacji niewerbalnej. Umiejętne wykorzystanie mimiki, gestykulacji, postawy, a także niewerbalnych aspektów mowy sprawia, że wypowiedź ucznia jest ciekawsza i bardziej przekonująca. Debata jest grą zespołową. Przygotowania, jak i samo debатовanie, wymagają współpracy. Wypowiedzi poszczególnych mówców muszą stanowić jedną spójną prezentację. Nie należy także pomijać aspektu poznawczego. Uczniowie w trakcie przygotowań do debaty zdobywają wiadomości z bardzo różnych dziedzin. Poszerzają w ten sposób swoją wiedzę, a przy okazji uczą się korzystać z różnych źródeł informacji. Kompetencje, jakie zdobywają uczniowie, uczestnicząc w debatach, są szczególnie przydatne na rynku pracy, gdy trzeba przekonać pracodawcę o swoich zaletach, a także podczas prowadzenia działalności gospodarczej.

Metodą debaty można realizować tematy kontrowersyjne, związane na przykład z rolą państwa w gospodarce, podatkami, integracją europejską, procesem globalizacji itp.

Metody dyskusji, metaplanu, analizy argumentów pozwalają, podobnie jak metoda debaty, na kształtowanie umiejętności jasnego i kulturalnego prezentowania swoich poglądów, krytycyzmu, tolerancji, doskonałą kompetencje komunikacyjne.

Metody dramowe. Ich stosowanie zwiększa efektywność realizacji celów. Istotą dramy jest przeżywanie przez uczniów zaprogramowanych przez nauczyciela sytuacji. Napięcie emocjonalne pozwala na lepsze zapamiętywanie omawianych treści. Do tej grupy metod zaliczamy między innymi **inscenizacje** i **symulacje**. Na zajęciach podstaw przedsiębiorczości można inscenizować na przykład rozmowę kwalifikacyjną, negocjacje pracodawcy ze związkami zawodowymi itp. Jedną z technik dramowych jest **wchodzenie w rolę**. Uczniowie na lekcjach podstaw przedsiębiorczości mogą wcielać się

w rolę pracodawcy i pracownika, konsumenta, bankowca, negocjatora, mediatora itp. W ten sposób zdobywają nie tylko wiedzę, ale i umiejętności składające się na szeroko rozumianą przedsiębiorczość. Warto również zastosować **plastyczne techniki dramatyczne**. Są one szczególnie przydatne w rozwijaniu kreatywności. Uczniowie na lekcji lub w domu przygotowują na przykład plakat reklamowy. Istotna jest możliwość publicznej prezentacji swojej pracy na forum klasy.

Mapa semantyczna (mapa pamięci, mapa mentalna). Stosowana w tej metodzie forma pracy grupowej pozwala na kształtowanie umiejętności pracy w zespole (przyjmowanie i wypełnianie ról, kierowanie zespołem, rozwiązywanie konfliktów w grupie). Stosowanie mapy semantycznej aktywizuje uczniów oraz pozwala nauczycielowi na ujawnienie posiadanej przez nich wiedzy dotyczącej nowego tematu. Jest również doskonałą metodą utrwalania i systematyzowania opanowanego materiału.

Metody decyzyjne. Uczestnicząc w życiu gospodarczym, prowadząc gospodarstwo domowe, poszukując dalszego kierunku edukacji lub pracy, często stajemy przed koniecznością dokonania jednoznacznego wyboru. Stosując takie metody jak **drzewko decyzyjne**, **analiza SWOT** doskonalimy umiejętność analizy możliwych sposobów rozwiązania problemu jak i podjęcia najkorzystniejszej decyzji.

Burza mózgów. Metoda ta jest bardzo przydatna do wyłonienia wielu pomysłów dotyczących rozwiązania jakiegoś problemu albo sprawdzenia, na ile użyteczna jest wiedza opanowana wcześniej; pozwala też szybko zebrać hipotezy. Burza mózgów jest również propozycją dla uczniów, w jaki sposób mogą w przyszłości, prowadząc działalność gospodarczą, poszukiwać pomysłów na przykład dotyczących reorganizacji firmy, zmiany profilu produkcji. Jej stosowanie jest szczególnie przydatne w kształtowaniu kreatywności. Może być metodą poprzedzającą realizację projektu.

Metoda projektów. Doskonale kształtuje umiejętności i postawy niezbędne do skutecznego działania w zespole (podejmowanie decyzji w grupie, rozwiązywanie konfliktów, poszukiwanie kompromisu, przedstawianie własnych opinii i słuchanie opinii innych, planowanie działalności, przewidywanie kosztów). Projekt umożliwia integrację międzyprzedmiotową. Metodą tą można realizować następujące zadania: stworzenie firmy uczniowskiej, przygotowanie wycieczki na przykład do banku, sesji popularnonaukowej dotyczącej integracji europejskiej, konkurs wiedzy ekonomicznej itp.

Studium przypadku jest metodą przedstawiającą sytuację realną lub hipotetyczną, mającą na celu zaktywizowanie uczniów. Zasada pogłębienia stosowana przy tej metodzie pozwala na emocjonalne podejście do sytuacji, dla której uczeń powinien znaleźć najkorzystniejsze rozwiązanie.

Portfolio. Metoda polega na gromadzeniu przez ucznia, w specjalnej teczce lub segregatorze, różnych materiałów (wycinków prasowych, wydruków z Internetu, własnych opracowań) dotyczących określonych tematów na przykład integracji europejskiej, globalizacji, instytucji gospodarki rynkowej. Stosowanie tej metody aktywizuje ucznia, wdraża do samodzielnej i systematycznej pracy oraz umożliwia doskonalenie umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji. Portfolio może również być elementem przygotowania projektu.

Ćwiczenia praktyczne. Przedsiębiorczość kojarzy się przede wszystkim z konkretnymi działaniami. Wiele z nich można przećwiczyć na zajęciach, na przykład przygotowanie wniosku o zezwolenie na prowadzenie działalności gospodarczej, wypełnienie zeznania podatkowego PIT itp.

W wyborze procedur osiągnięcia celów edukacyjnych nie można zapomnieć o **celach wychowawczych**. Kształtowanie postaw jest priorytetem zreformowanej szkoły. Wykorzystywanie nowoczesnych metod nauczania po-

zwala na autentyczne zintegrowanie działań dydaktycznych i wychowawczych.

Stosowanie metody projektów pozwala na kształtowanie postaw związanych z pracą zespołową: zdyscyplinowanie, odpowiedzialność, zrozumienie dla wyższości interesu grupowego nad indywidualnym. Metody wykorzystujące dyskusję (debata szkolna, dyskusja, dyskusja punktowana, dyskusja panelowa, metaplan, analiza argumentów) kształtują postawę tolerancji dla odmiennych poglądów innych ludzi. Metody, w których istotną rolę odgrywa aktywność ucznia, wpływają korzystnie na jego obiektywne poczucie własnej wartości oraz potrzebę stałego rozwijania i doskonalenia swojej osobowości.

Zalecane **środki dydaktyczne** to przede wszystkim podręcznik i zeszyt ćwiczeń, materiały źródłowe (przepisy prawa, formularze podatkowe, bankowe, urzędowe, wzory umów cywilnych i prawnych, teksty źródłowe), dane statystyczne, mapy gospodarcze i polityczne, filmy, foliogramy. Aby w pełni zrealizować program, wskazane jest zastosowanie oprogramowania komputerowego i korzystanie z zasobów Internetu.

3. Stosowanie technologii informacyjnych w realizacji programu podstaw przedsiębiorczości

Informatyka stała się już codziennością, wkroczyła we wszystkie niemal dziedziny życia. Nowoczesne systemy informatyczne odgrywają istotną rolę we wczesnym wykrywaniu zagrożeń, powiadamianiu i alarmowaniu ludności oraz w organizowaniu akcji ratowniczych. Komputer stał się też ważnym narzędziem pracy i atrakcyjną zabawką. Szkolna dydaktyka nie może tego faktu nie zauważać. Konieczne jest więc umiejętne wykorzystywanie komputera w nauczaniu, oczywiście nie tylko technologii informacyjnej (dotychczas informatyki), ale także innych przedmiotów. Zalecają to również podstawy programowe na wszystkich poziomach edukacyjnych, a zwłaszcza w szkołach ponadgimnazjalnych.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla liceów profilowanych zakłada, że nauczyciele, w trakcie procesu dydaktyczno-wychowawczego, stwarzają uczniom warunki do nabywania i rozwijania umiejętności istotnych dla ich rozwoju. Podstawy przewidują między innymi kształtowanie umiejętności porozumiewania się w różnych sytuacjach. W dobie umacniania się społeczeństwa informacyjnego oraz kultury medialnej najszybciej rozwijającą się formą komunikacji międzyludzkiej staje się Internet, zwłaszcza, że jest on dostępny przez łącza telekomunikacyjne, w tym również telefonię komórkową. Dlatego zadanie to można zrealizować, wykorzystując w procesie dydaktyczno-wychowawczym nowoczesne technologie informacyjne. Na potrzebę ich stosowania jednoznacznie wskazuje podstawa programowa, a ściślej punkt 5. dotyczący nabywania przez uczniów umiejętności poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz efektywnego posługiwania się komputerami i metodami informatyki. Kolejny punkt podstawy (6.) zakłada kształtowanie umiejętności odnoszenia do praktyki zdobytej wiedzy oraz tworzenie potrzebnych doświadczeń i nawyków. Elementarną wiedzę i umiejętności niezbędne do pełnego korzystania z możliwości, jakie daje oprogramowanie komputera oraz sieć Internetu, uczeń zdobędzie dzięki realizacji celów przedmiotu technologia informacyjna. Powiązanie tej wiedzy z praktyką oraz tworzenie niezbędnych doświadczeń i nawyków uzyskać można dzięki pełniejszemu zastosowaniu technologii informacyjnych w nauczaniu innych przedmiotów, w tym także podstaw przedsiębiorczości. Oprogramowanie komputera może stać się źródłem informacji między innymi w postaci encyklopedii multimedialnych. Niemal nieograniczonym źródłem wiedzy jest Internet. Poznanie mechanizmów regulujących zachowanie się człowieka warto skorzystać z materiałów zamieszczonych na stronach tematycznych poświęconych psy-

chologii (<http://pedagog.umcs.lublin.pl/~sylwesto/index.htm>, www.psychologia.edu.pl). Dla realizacji zagadnień dotyczących kształtowania postaw przedsiębiorczości, a zwłaszcza planowania przyszłej kariery zawodowej ucznia przydatne będzie Młodzieżowe Vademecum Poszukiwania Pracy (www.twojakariera.pl). Również oficjalna strona Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (www.mpips.gov.pl) zawiera informacje niezbędne przy omawianiu problemów rynku pracy w Polsce. Dotyczy to także innych instytucji związanych z gospodarką kraju – Ministerstwa Finansów (www.mf.gov.pl), Narodowego Banku Polskiego (www.nbp.pl), Giełda Papierów Wartościowych (www.gpw.com.pl). Korzystając z Internetu, można uzyskać szczególnie wiele informacji na temat integracji europejskiej (www.kie.gov.pl – Komitet Integracji Europejskiej, <http://europa.eu.int> – Unia Europejska) oraz innych międzynarodowych organizacji gospodarczych i finansowych. Bogatym źródłem wiedzy są również polskie czasopisma elektroniczne (*on-line*). Pełny ich wykaz znajduje się na stronach Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekarstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego (<http://bilon.miks.uj.edu.pl/czasop/pol.html>).

Można również w procesie dydaktycznym wykorzystać dostępne w sieci gry i symulacje, między innymi symulację inwestowania na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie (<http://gra.onet.pl>).

Technologie informatyczne mogą być wykorzystane również przy realizacji metody projektów. Uczniowie projektują i tworzą tematyczną stronę www poświęconą na przykład integracji europejskiej, rynkowi pracy, instytucjom gospodarki rynkowej. Na szkolnym serwerze lub na innych nośnikach elektronicznych mogą również sporządzać bazy danych.

Dla nauczyciela komputer i Internet jest również narzędziem umożliwiającym przygotowanie interesujących środków dydaktycznych na przykład prezentacji w programie Power Point, foliogramów w dowolnym edytorze tekstów lub programie graficznym.

4. Współpraca ze środowiskiem w realizacji celów

Realizację celów kształcenia, zwłaszcza dotyczących wiedzy na temat instytucji gospodarki rynkowej (giełda papierów wartościowych, banki, fundusze powiernicze, firmy ubezpieczeniowe i inne), rodzajów i zasad funkcjonowania przedsiębiorstw, finansów samorządowych, znacznie może ułatwić i uatrakcyjnić współpraca ze środowiskiem lokalnym. Zasady funkcjonowania rynku papierów wartościowych można poznać podczas wizyty w biurze maklerskim lub na spotkaniu z maklerem giełdowym. Finanse samorządu terytorialnego najlepiej poznać współpracując z radą oraz z zarządem gminy lub miasta (spotkanie z członkami zarządu gminy lub miasta, radnymi, obserwowanie obrad rady, przeglądanie dokumentów oraz innych materiałów dotyczących budżetu samorządu). Wiadomości na temat rynku pracy i zasad jego funkcjonowania można uzupełnić, nawiązując kontakty z lokalnym biurem pracy. Współpraca z tymi środowiskami może polegać na organizowaniu wycieczek edukacyjnych do tychże instytucji. Można je przygotować, wykorzystując metodę projektów, zgodnie z którą uczniowie planują szczegółowe cele i przebieg całej wizyty lub organizując spotkania na terenie szkoły z ekspertami w danej dziedzinie.

5. Kontrola i ocena osiągnięć ucznia

Realizacja wszystkich celów edukacyjnych wymaga stosowania skutecznego systemu kontroli i oceny postępów ucznia. Należy pamiętać, że ocena pełni nie tylko funkcję diagnostyczną, ale ma również motywować ucznia do pogłębiania swojej wiedzy, kształtowania umiejętności i postaw.

Uczeń oceniany jest na lekcjach podstaw przedsiębiorczości systematycznie w ciągu całego okresu nauczania przy pomocy różnorodnych narzędzi pomiaru dydaktycznego.

1. Przedmiotem kontroli i oceny ucznia są:

– wiadomości i umiejętności oraz gotowość do ich zaprezentowania,

– różne przejawy aktywności intelektualnej, w tym rozumienie tekstów i instrukcji, uczestniczenie w dyskusjach, praca indywidualna i w zespole, sprawne wykonywanie ćwiczeń praktycznych i innych powierzonych zadań oraz opracowanie i realizacja projektów,

– umiejętność gromadzenia i selekcji informacji z różnych źródeł, w tym z Internetu i oprogramowania komputerowego,

– umiejętności komunikacyjne (w mowie i w piśmie), w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjnych.

2. Oceny bieżące, według skali obowiązującej w wewnątrzszkolnym systemie oceniania, uczeń otrzymuje za:

– wypowiedzi ustne – na określony temat, referaty, udział w dyskusji,

– sprawdziany różnego typu (np. testy, sprawdziany umiejętności praktycznych),

– prace domowe (pisemne i ustne, tworzenie stron www, folderów, plakatów, plansz itp.),

– systematyczne prowadzenie zeszytu przedmiotowego i zeszytu ćwiczeń,

– aktywny udział w zajęciach, w tym również pozalekcyjnych (konkursy, sesje popularnonaukowe, debaty, projekty itp.).

3. Ocenę semestralną i roczną wystawia się na podstawie ocen cząstkowych, zgodnie z procedurą obowiązującą w Wewnątrzszkolnym Systemie Oceniania.

4. Szczegółowe wymagania na poszczególne oceny określa przedmiotowy system oceniania.

5. Ocena wiedzy i umiejętności ucznia powinna być obiektywna, zgodna z obowiązującymi, znanymi uczniom i rodzicom, kryteriami oraz jawna.

6. Ocena powinna wspierać rozwój intelektualny i emocjonalny uczniów, zachęcać do podejmowania nowych zadań i doskonalenia własnych umiejętności.

6. Kryteria ocen z podstaw przedsiębiorczości

Poziom osiągnięć koniecznych

Na ocenę dopuszczającą uczeń powinien:

- z pomocą nauczyciela zrozumieć i wykonać polecenia,
- zapamiętać wiadomości konieczne do elementarnej orientacji w treściach danego działu tematycznego i z pomocą nauczyciela umieć je odtworzyć,
- poprawnie, z pomocą nauczyciela, rozpoznawać, nazywać i klasyfikować poznane pojęcia, zjawiska, procesy, dokumenty, postacie życia publicznego itp.,
- wykonywać samodzielnie lub z pomocą nauczyciela proste ćwiczenia i polecenia,
- współpracować w zespole w trakcie wykonywania zadań,
- prowadzić zeszyt przedmiotowy i zeszyt ćwiczeń.

Poziom osiągnięć podstawowych

Na ocenę dostateczną uczeń powinien:

- rozumieć polecenia i instrukcje,
- zapamiętać podstawowe wiadomości dla danego działu tematycznego i samodzielnie je prezentować,
- rozumieć podstawowe omawiane zagadnienia,
- dokonywać selekcji i porównania poznanych zjawisk,
- samodzielnie i poprawnie wykonywać proste ćwiczenia i zadania,
- umieć wykorzystać zdobytą wiedzę w praktyce,
- aktywnie uczestniczyć w pracach i zadaniach zespołowych,
- systematycznie prowadzić zeszyt przedmiotowy i zeszyt ćwiczeń.

Poziom osiągnięć rozszerzających

Na ocenę dobrą uczeń powinien:

- rozumieć polecenia i instrukcje,
- znać omawianą na zajęciach problematykę na poziomie rozszerzonym oraz w sposób logiczny i spójny ją prezentować,

- rozumieć omawiane treści i umieć wyjaśnić je innym,
- uogólniać i formułować wnioski,
- zajmować stanowisko w kwestiach spornych i bronić swoich poglądów na forum klasy,
- aktywnie uczestniczyć w zajęciach lekcyjnych,
- poprawnie i sprawnie wykonywać ćwiczenia i inne zadania,
- umieć poprawnie wykorzystać zdobytą wiedzę w praktyce,
- wykazywać zainteresowanie omawianą na zajęciach problematyką,
- systematycznie i starannie prowadzić zeszyt przedmiotowy i zeszyt ćwiczeń.

Poziom osiągnięć dopełniających

Na ocenę bardzo dobrą uczeń powinien wypełnić takie wymagania jak na ocenę dobrą, a ponadto:

- posiadać wiadomości na poziomie treści dopełniających,
- wykazywać zainteresowanie przedmiotem oraz literaturą popularnonaukową dotyczącą omawianych treści,
- umieć samodzielnie poszukiwać informacji w różnych źródłach oraz je selekcjonować,
- właściwie interpretować nowe sytuacje i zjawiska, w sposób twórczy rozwiązywać problemy,
- umieć oceniać otaczającą rzeczywistość społeczno-polityczną zgodnie z przyjętymi kryteriami wartości,
- kierować się dobrem ogółu przy podejmowaniu decyzji, negocjować stanowisko, osiągać kompromis,
- kierować pracą zespołu rówieśników,
- uczestniczyć w konkursach i olimpiadach właściwych dla przedmiotu i uzyskiwać wyróżniające wyniki na poziomie szkolnym.

Poziom osiągnięć ponadprogramowych

Na ocenę celującą uczeń powinien wypełnić takie wymagania jak na ocenę bardzo dobrą, a ponadto:

- wykazywać szczególne zainteresowanie przedmiotem oraz literaturą popularno-naukową i specjalistyczną zgodną z omawianą na zajęciach tematyką,
- uczestniczyć w konkursach i olimpiadach właściwych dla przedmiotu i uzyskiwać wyróżniające wyniki, godnie reprezentując szkołę,
- podejmować się wykonania zadań (indywidualnie lub w zespole) dodatkowych, znacznie wykraczających poza podstawę programową.

V. Treści nauczania

1. Człowiek – istota przedsiębiorcza

1) Psychologiczne podstawy przedsiębiorczości

- poznanie własnej osobowości (pojęcie osobowości człowieka, cechy instrumentalne i kierunkowe osobowości);
- mechanizmy regulujące zachowanie się człowieka:
 - potrzeby człowieka (hierarchia potrzeb Masłowa),
 - uczucia (pochodzenie i właściwości uczuć, rodzaje uczuć, różnice indywidualne w przeżywaniu uczuć),
 - motywy aktywności człowieka (pojęcie i typy motywów, konflikt motywów, motywy w pracy zawodowej oraz działalności gospodarczej);
- zachowanie się człowieka w sytuacjach trudnych (frustracje i stres, podejmowanie decyzji w sytuacji ryzykownej).

2) Postawy przedsiębiorczości

- cechy osoby przedsiębiorczej:
 - zdolność do samoakceptacji,
 - zachowania asertywne,
 - inicjatywność i kreatywność,
 - odpowiedzialność i uczciwość;
- ocena własnych – mocnych i słabych stron osobowości;

- zdolność do wyznaczania sobie celów i zadań;
- zależność między zyskiem a ryzykiem:
 - ocena potencjalnego zysku i zagrożeń;
- organizacja pracy własnej i zawodowej.

3) Społeczne podstawy przedsiębiorczości

- funkcjonowanie grupy społecznej:
 - role przyjmowane w grupie,
 - zasady pracy zespołowej,
 - cechy dobrej grupy,
 - kierowanie i podejmowanie decyzji w grupie;
- komunikacja interpersonalna w grupie (komunikacja werbalna i niewerbalna, rola Internetu w komunikacji interpersonalnej);
- kierowanie i podejmowanie decyzji w grupie;
- pojęcie działalności gospodarczej:
 - zasady etyczne obowiązujące w działalności gospodarczej oraz etyka pracy,
 - zjawisko mobbingu w miejscu pracy.

4) Rozwiązywanie konfliktów

- przyczyny powstawania konfliktów w grupie;
- sposoby ich rozwiązywania (mediacje, negocjacje, arbitraż, sąd).

2. Gospodarka rynkowa

1) Droga do gospodarki rynkowej

- gospodarka centralnie planowana;
- transformacja polskiej gospodarki po roku 1989.

2) Pojęcie i funkcjonowanie rynku

- pojęcie i funkcje rynku;
- popyt (prawo popytu, elastyczność popytu, zmiany popytu);
- podaż (prawo podaży, zmiany podaży);
- równowaga między popytem i podażą;
- rodzaje rynków:
 - rynek lokalny, regionalny, krajowy, międzynarodowy i światowy,
 - rynek towarów i usług, rynek czynników produkcji (ziemia, praca, kapitał),
 - rynek wydawniczy i mediów.

3) Cechy gospodarki rynkowej

- wolność gospodarcza;
- własność prywatna;
- system cen;

- konkurencja;
- rola zachęt ekonomicznych w gospodarce rynkowej:
 - dla konsumentów,
 - dla pracodawców,
 - dla przedsiębiorców;
- normy etyczne:
 - nieetyczne zjawiska w funkcjonowaniu rynku („kreatywna księgowość”, korupcja, dumping, nieuczciwa reklama).

4) Rola pieniądza w gospodarce rynkowej

- pojęcie pieniądza;
- właściwości pieniądza;
- funkcje pieniądza;
- wartość pieniądza.

5) Gospodarstwo domowe (dochody i wydatki)

- funkcje i cele działalności gospodarstwa domowego;
- gospodarstwo domowe jako małe przedsiębiorstwo;
- źródła dochodów gospodarstwa domowego;
- wydatki gospodarstwa domowego.

3. Przedsiębiorstwo w gospodarce rynkowej

1) Formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw, formy pozyskiwania kapitału

- formy organizacyjne przedsiębiorstw:
 - wyłączna własność przedsiębiorcy,
 - spółka (jawna, z ograniczoną odpowiedzialnością, komandytowa, akcyjna),
 - inne formy organizacyjne przedsiębiorstw (spółdzielnie, przedsiębiorstwa państwowe i zakłady budżetowe);
- źródła finansowania przedsiębiorstw.

2) Podejmowanie działalności gospodarczej

- warunki podejmowania działalności gospodarczej;
- potencjalne korzyści i koszty prowadzenia działalności gospodarczej.

3) Koszty i przychody oraz zasady rozliczeń finansowych przedsiębiorstw

- koszty;
- przychody;
- rachunek wyników.

4) Majątek przedsiębiorstw

- aktywa i pasywa.

4. Instytucje gospodarki rynkowej

1) Rodzaje banków i usługi bankowe

- powstanie i rozwój banków;
- podstawowe funkcje banków;
- rola Narodowego Banku Polskiego jako banku centralnego;
- zadania banków komercyjnych;
- usługi bankowe:
 - dla ludności (konta osobiste, depozyty, kredyty),
 - dla przedsiębiorstw (prowadzenie rachunków, kredyty obrotowe i inwestycyjne).

2) Rynek papierów wartościowych

- pojęcie giełdy:
 - rynek kapitałowy (pierwotny, wtórny),
 - papiery wartościowe (akcje, obligacje);
- znaczenie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie;
- biuro maklerskie;
- ryzyko inwestowania na giełdzie.

3) Pozabankowe instytucje finansowe

- firmy ubezpieczeniowe;
- fundusze emerytalne;
- fundusze powiernicze.

4) Rynek ubezpieczeń

- funkcje ubezpieczeń;
- rodzaje ubezpieczeń:
 - społeczne,
 - zdrowotne,
 - emerytalne (system emerytalny w Polsce),
 - majątkowe.

5. Państwo w gospodarce rynkowej

1) Rola i funkcje państwa w gospodarce rynkowej

- koncepcje roli państwa w gospodarce (etatyzm, neoliberalizm);
- funkcje państwa w gospodarce (funkcja alokacyjna, redystrybucyjna, stabilizacyjna, tworzenie norm prawnych przeciwdziałających korupcji);
- zakres i formy interwencjonizmu państwowego w gospodarce rynkowej;
- skutki interwencjonizmu państwowego.

2) Budżet państwa

- pojęcie i funkcje budżetu państwa;
- zasady polityki budżetowej;

- źródła finansowania budżetu;
 - rodzaje i cechy podatków;
 - wydatki budżetu państwa;
 - deficyt budżetowy i dług publiczny.
- 3) Budżety samorządów (budżety lokalne)
- mienie komunalne;
 - samorządowa gospodarka finansowa (dochody, wydatki, kontrola gospodarki finansowej).
- 4) Wzrost gospodarczy
- pojęcie wzrostu gospodarczego;
 - mierniki wzrostu gospodarczego:
 - tempo wzrostu produkcji,
 - produkt krajowy brutto,
 - produkt narodowy brutto,
 - dochód narodowy;
 - czynniki wzrostu gospodarczego:
 - postęp naukowo-techniczny,
 - zatrudnienie i wydajność pracy,
 - efektywność kapitału;
 - granice wzrostu gospodarczego (wyczerpanie zasobów surowcowych, degradacja środowiska naturalnego, czynniki demograficzne, kapitał).
- 5) Kryzys w gospodarce rynkowej
- cykliczny rozwój gospodarki rynkowej;
 - przejawy kryzysu (inflacja, stagnacja, recesja).
- 6. Człowiek w gospodarce rynkowej**
- 1) Miejsce obywatela w gospodarce
- obywatel jako konsument;
 - obywatel jako pracownik;
 - obywatel jako pracodawca.
- 2) Ochrona konsumenta
- prawne aspekty ochrony konsumentów;
 - instytucje rządowe i pozarządowe zajmujące się ochroną konsumentów;
 - wpływ reklamy na konsumentów.
- 3) Prawo pracy
- stosunek pracy i jego cechy;
 - formy zatrudniania pracowników;
 - nawiązywanie i rozwiązywanie stosunku pracy;
 - samozatrudnienie pracowników.
- 4) Podstawowe prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy
- obowiązki pracownika wobec pracodawcy;
 - ochrona praw pracowniczych;
- przykłady zachowań etycznych i nieetycznych pracodawców i pracowników;
 - rola związków zawodowych.
- 5) Rynek pracy i bezrobocie
- pojęcie rynku pracy;
 - zmiany na rynku pracy;
 - możliwości młodego człowieka na rynku pracy;
 - pojawienie się bezrobocia w Polsce;
 - rodzaje i struktura bezrobocia;
 - aktywne i pasywne formy walki z bezrobociem.
- 6) Aktywne poszukiwanie pracy – metody i instytucje
- metody poszukiwania pracy i ocena ich skuteczności;
 - przygotowanie aplikacji:
 - zasady pisania *curriculum vitae* (cv),
 - list motywacyjny,
 - rozmowa kwalifikacyjna z przyszłym pracodawcą;
 - instytucje wspierające osoby poszukujące pracy.
- 7) Etyka biznesu
- 7. Integracja gospodarcza ze światem**
- 1) Współpraca gospodarza Polski z zagranicą
- międzynarodowy podział pracy;
 - formy powiązań gospodarczych z zagranicą:
 - eksport i import towarów i usług oraz przepływ kapitału (bilans handlowy i płatniczy),
 - przepływ pracowników,
 - międzynarodowe umowy gospodarcze;
 - Polska w międzynarodowych organizacjach gospodarczych (Światowa Organizacja Handlu, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, Środkowoeuropejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu).
- 2) Integracja Polski z Unią Europejską
- geneza, rozwój i instytucje Unii Europejskiej;
 - wspólny rynek;
 - unia gospodarcza i monetarna;
 - wspólnotowe prawo gospodarcze:
 - swobodny przepływ towarów, kapitału i usług,

- swobodny przepływ pracowników,
 - swoboda prowadzenia działalności gospodarczej,
 - polityka konkurencji,
 - prawo antykorupcyjne;
 - postanowienia Układu Europejskiego zawartego między Wspólnotami Europejskimi a Polską;
 - przebieg negocjacji akcesyjnych Polski z Unią Europejską;
 - korzyści i koszty przystąpienia Polski do Unii Europejskiej.
- 3) Proces globalizacji gospodarki i jego konsekwencje dla Polski
- pojęcie i przejawy globalizacji gospodarki;
 - szanse i zagrożenia związane z globalizacją gospodarki;
 - ruch antyglobalistyczny w Polsce i na świecie;
 - problemy ekonomiczne współczesnego świata.

VI. Proponowany przydział godzin na poszczególne zagadnienia

Zagadnienie	Liczba godzin
1. Człowiek – istota przedsiębiorcza	10
1. Psychologiczne podstawy przedsiębiorczości	3
2. Postawy przedsiębiorczości	2
3. Społeczne podstawy przedsiębiorczości	3
4. Rozwiązywanie konfliktów	2
2. Gospodarka rynkowa	9
1. Droga do gospodarki rynkowej	1
2. Pojęcie i funkcjonowanie rynku	2
3. Cechy gospodarki rynkowej	2
4. Rola pieniądza w gospodarce rynkowej	2
5. Gospodarstwo domowe (dochody i wydatki)	2
3. Przedsiębiorstwo w gospodarce rynkowej	8
1. Formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw, formy pozyskiwania kapitału	3
2. Podejmowanie działalności gospodarczej	3
3. Koszty i przychody oraz zasady rozliczeń finansowych przedsiębiorstw	1
4. Majątek przedsiębiorstw	1
4. Instytucje gospodarki rynkowej	8
1. Rodzaje banków i usługi bankowe	2
2. Rynek papierów wartościowych	2
3. Pozabankowe instytucje finansowe	1
4. Rynek ubezpieczeń	3
5. Państwo w gospodarce rynkowej	9
1. Rola i funkcje państwa w gospodarce rynkowej	2
2. Budżet państwa	2
3. Budżety samorządów (budżety lokalne)	1
4. Wzrost gospodarczy	3
5. Kryzys w gospodarce rynkowej	1
6. Człowiek w gospodarce rynkowej	9
1. Miejsce obywatela w gospodarce	1
2. Ochrona konsumenta	2
3. Prawo pracy	1
4. Podstawowe prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy	1
5. Rynek pracy i bezrobocie	2
6. Aktywne poszukiwanie pracy – metody i instytucje	1
7. Etyka biznesu	1
7. Integracja gospodarcza ze światem	7
1. Współpraca gospodarcza Polski z zagranicą	2
2. Integracja Polski z Unią Europejską	3
3. Proces globalizacji gospodarki i jego konsekwencje dla Polski	2
8. Godziny do dyspozycji nauczyciela	4
RAZEM	64

VII. Zamierzone osiągnięcia ucznia

1. Dokonanie trafnej samooceny oraz umiejętność autoprezentacji.
2. Umiejętność stosowania podstawowych zasad pracy w zespole i prowadzenia negocjacji.
3. Planowanie budżetu gospodarstwa domowego.
4. Rozróżnianie form inwestowania.
5. Identyfikowanie podstawowych form własności oraz form organizacyjno-prawnych przedsiębiorstw.
6. Umiejętność przewidywania opłacalności przedsięwzięcia gospodarczego w kontekście wydatków i przychodów, zysku i ryzyka.
7. Przygotowanie dokumentów do założenia i prowadzenia przedsiębiorstwa oraz stosowanie wymaganych procedur w celu podjęcia działalności gospodarczej przez osobę fizyczną.
8. Obliczanie prostych przykładów dotyczących wyniku finansowego przedsiębiorstwa.
9. Znajomość mechanizmów funkcjonowania instytucji gospodarki rynkowej (banki, giełda, pozabankowe instytucje finansowe).
10. Przygotowanie podstawowych dokumentów niezbędnych w ubieganiu się o pracę oraz prowadzenie rozmowy kwalifikacyjnej z pracodawcą w warunkach symulowanych.
11. Znajomość podstawowych przepisów prawa dotyczących zatrudnienia oraz praw i obowiązków pracowników i pracodawców.
12. Odróżnienie zachowań etycznych i nietycznych pracodawcy i pracownika.
13. Identyfikowanie podstawowych wskaźników makroekonomicznych (PKB, PNB

– nominalny i realny oraz w przeliczeniu na jednego mieszkańca, inflacja, bezrobocie).

14. Rozumienie wpływu polityki fiskalnej i monetarnej na życie gospodarcze kraju.
15. Wskazywanie korzyści i zagrożeń wynikających ze współpracy międzynarodowej, w tym z integracji Polski z Unią Europejską oraz globalizacji gospodarki.

VIII. Realizacja ścieżek edukacyjnych na zajęciach z podstaw przedsiębiorczości

W liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum, podstawa programowa kształcenia ogólnego dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników, obok przedmiotów nauczania, wprowadziła następujące ścieżki edukacyjne:

1. Edukacja czytelnicza i medialna,
2. Edukacja ekologiczna,
3. Edukacja europejska,
4. Edukacja filozoficzna,
5. Edukacja prozdrowotna,
6. Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie,
7. Wychowanie do życia w rodzinie.

Realizację ścieżek edukacyjnych zapewniają nauczyciele wszystkich przedmiotów. Do programów swoich przedmiotów włączają te treści ścieżek edukacyjnych, które odpowiadają specyfice nauczanego przedmiotu. Poniższe zestawienie jest propozycją realizacji ścieżek edukacyjnych na zajęciach z podstawy przedsiębiorczości.

Ścieżka edukacyjna jest formą integracji międzyprzedmiotowej. Jej przygotowanie wymaga współpracy zespołu nauczycieli i odpowiedniego skorelowania planów pracy dydaktycznej. Jedną z form realizacji ścieżki może być przygotowany przez nauczycieli, różnych przedmiotów, projekt lub zajęcia blokowe.

Lp.	Treści programu podstawy przedsiębiorczości	Ścieżka edukacyjna	Treści ścieżek edukacyjnych
1.	Gospodarka rynkowa. Przedsiębiorstwo w gospodarce rynkowej	Edukacja medialna	Współczesne instytucje wydawnicze i instytucje zajmujące się dystrybucją książek i prasy.
2.	Gospodarka rynkowa		Media publiczne i prywatne – zadania i interesy. Rynkowość mediów i jej społeczne skutki. Wpływ mediów na różne aspekty życia człowieka.
3.	Społeczne podstawy przedsiębiorczości. Gospodarka rynkowa. Ochrona konsumenta		Wywieranie wpływu na ludzi. Metody i techniki perswazji i manipulacji stosowane w reklamie zewnętrznej, prasowej, radiowej i telewizyjnej.
4.	Proces globalizacji gospodarki i jego konsekwencje dla Polski		Globalizacja życia. Cywilizacja informacyjna i kultura mediów. Pojęcie czwartej władzy.
5.	Proces globalizacji gospodarki i jego konsekwencje dla Polski	Edukacja ekologiczna	Ekonomiczne i społeczne aspekty związków między człowiekiem i jego działalnością a środowiskiem. Wartość środowiska. Korzyści i straty związane z jego eksploatacją. Zasoby odnawialne i nieodnawialne.
6.	Proces globalizacji gospodarki i jego konsekwencje dla Polski		Zagrożenia cywilizacyjne związane z energetyką konwencjonalną i jądrową. Odnawialne źródła energii.
7.	Proces globalizacji gospodarki i jego konsekwencje dla Polski		Współczesny system gospodarki światowej i jego wpływ na degradację zasobów środowiska. Współpraca międzynarodowa jako warunek osiągnięcia zrównoważonego rozwoju.
8.	Integracja Polski z Unią Europejską	Edukacja europejska	Kierunki integracji. Trzy filary procesu zjednoczenia.
9.	Integracja Polski z Unią Europejską		Ewolucja instytucji Unii Europejskiej. Procedury podejmowania decyzji.
10.	Integracja Polski z Unią Europejską		Gospodarka Unii Europejskiej. Polska w perspektywie polityk wspólnotowych w dziedzinie gospodarczej, w tym w szczególności wspólnej polityki rolnej.
11.	Integracja Polski z Unią Europejską		Jednolity europejski rynek pracy i jego dostępność dla obywateli polskich. Europejskie problemy społeczne i sposoby ich rozwiązywania.
12.	Integracja Polski z Unią Europejską		Droga krajów członkowskich do Unii Gospodarczej i Walutowej.
13.	Integracja Polski z Unią Europejską		Droga państw europejskich, w tym Polski, do Unii Europejskiej. System, procedury i pola negocjacji. Kalendarium rozszerzenia. Cele integracji Polski z Unią Europejską. Przedakcesyjne działania i programy rządu.
14.	Zachowanie się człowieka w sytuacjach trudnych (frustracje i stres)	Edukacja prozdrowotna	Osobowe i społeczne umiejętności życiowe, niezbędne dla ochrony, poprawy i utrzymania zdrowia.
15.	Integracja Polski z Unią Europejską	Edukacja regionalna	Specyfika przyrodnicza, społeczna, ekonomiczna i kulturowa regionu w relacji z innymi regionami Polski i Europy.
16.	Wzrost gospodarczy i jego mierniki		Perspektywy i szanse rozwoju regionu we współpracy krajowej i międzynarodowej.
17.	Wzrost gospodarczy i jego mierniki		Promocja regionu w kraju i za granicą.

NOTATKI

NOTATKI

NOTATKI